

ANNA PERKOWSKA-KLEJMAN

The Maria Grzegorzewska University in
Warsaw, Poland

Email: aperkowska@aps.edu.pl

ORCID: 0000-0003-4601-9877

DARIA BIELENIN-PALĘCKA

The Maria Grzegorzewska University in
Warsaw, Poland

PRAWA DZIECKA W STATUTACH SZKÓŁ PODSTAWOWYCH I PONADPODSTAWOWYCH

CHILDREN'S RIGHTS IN THE STATUTES OF PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS

ABSTRACT

Objectives: The main question of the presented research was whether, and how, the children's rights, contained in the Convention, are included in the statutes of primary and secondary schools, in the chapters on the rights and obligations of the student. The aim was to determine to what extent the persons who are the authors of the statutes understand the idea of children's rights and express it in the created documents.

Material and methods: The research was preceded by an indication of the legal grounds for constructing the school statute, a discussion of the catalog of children's rights in the light of the Convention and in the context of the competences of schools. The research was carried out using the technique of document analysis – quantitative and qualitative, and the method of critical discourse analysis.

Results: The analysis of the documents, in our opinion, showed that the school statutes in the part concerning the rights of the child, despite the passage of years from their creation and the two changes in the law (in 2001 and in 2017), remained unchanged, and their provisions, in the vast majority, have not been changed. They are original formulations, responding to the needs of a particular school, and they are not adequate to modern standards in understanding and disseminating children's rights.

Conclusions: The results of the conducted research made us very clear how far there is a long way to go for people who work to promote children's rights and protect them as fully as possible in every aspect of life. They showed that there is a problem with understanding and describing the idea of children's rights, and on a large scale.

STRESZCZENIE

Cel pracy: Główne pytanie prezentowanych badań brzmiało – czy, a jeśli tak, to w jaki sposób, prawa dziecka, zawarte w Konwencji o prawach dziecka, są uwzględnione w statutach szkół podstawowych i ponadpodstawowych, w rozdziałach, dotyczących praw i obowiązków ucznia. Celem było ustalenie, w jakim stopniu osoby, będące autorami statutów, pojmują ideę praw dziecka i dają jej wyraz, w tworzonych dokumentach.

Materiał i metody: Badania poprzedziłyśmy wskazaniem podstaw prawnych konstruowania statutu szkolnego, omówieniem katalogu praw dziecka, w świetle Konwencji o prawach dziecka oraz w kontekście kompetencji szkół. Badania zostały przeprowadzone techniką analizy dokumentów – ilościową i jakościową oraz metodą krytycznej analizy dyskursu.

Wyniki: Przeprowadzona analiza dokumentów, w naszej ocenie, wykazała, że statuty szkolne w części, dotyczącej praw dziecka, pomimo upływu lat od ich stworzenia oraz dwukrotnej zmiany przepisów prawa (w 2001 oraz w 2017 roku), pozostały niezmienione, zaś ich zapisy w znacznej większości nie są sformułowaniami autorskimi, odpowiadającymi na potrzeby konkretnej szkoły, ani nie są adekwatne do współczesnych standardów w rozumieniu i upowszechnianiu praw dziecka.

Wnioski: Wyniki przeprowadzonego badania uświadomiły nam w bardzo wyraźny sposób jak daleka droga przed osobami, działającymi na rzecz upowszechniania praw dziecka oraz ich jak najpełniejszego zabezpieczenia, w każdym aspekcie życia. Wykazały, że problem z rozumieniem i opisem idei praw dziecka występuje, i to w szerokiej skali.

KEYWORDS: *education, school, children's rights, student rights, school statutes, students' rights and obligations*

SŁOWA KLUCZOWE: *edukacja, szkoła, prawa dziecka, prawa ucznia, statut szkoły, prawa i obowiązki uczniów*

WPROWADZENIE – ZAKRES REGULACJI STATUTU SZKOŁY I UZASADNIENIE BADAŃ

Statuty szkoły, to zazwyczaj dość obszerne (liczące od 40 do nawet 120 stron) dokumenty zawierające regulacje pracy szkoły i jej podmiotów. Antoni Jeżowski (2017) określił statut konstytucją szkoły. Ustawą, z której wynika bezpośredni obowiązek nadania statutu szkole przez organ prowadzący jest Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe – dalej u.p.o. Ta sama Ustawa wskazuje, jakie regulacje powinien on zawierać. Zgodnie z zapisami art. 88. ust. 7. oraz 8. pierwszy statut jest nadawany przez założyciela placówki, a następnie przekazywany właściwemu kuratorowi oświaty oraz innym organom właściwym do sprawowania nadzoru pedagogicznego (np. w przypadku szkół artystycznych ministrowi kultury i dziedzictwa narodowego – art. 53. u.p.o.), natomiast art. 72. ust. 1. przekazuje decyzyjność w zakresie treści, aktualizacji, czy innego rodzaju zmian statutu radzie pedagogicznej lub radzie szkoły (jeśli została ona powołana). Kompetencje kontrolne wobec prawidłowości zapisów szkolnych statutów, zgodnie z art. 114 u.p.o., posiada kurator oświaty, a w przypadku szkół artystycznych specjalistyczna jednostka nadzoru, powoływana przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego. Obecnie pełen zakres unormowań, które powinien zawierać statut szkoły, jest ujęty w art. 98. ust. 1. u.p.o.

Uzasadnienie dla podjęcia badań nad statutami szkół, a ściślej nad zapisanymi w statutach prawami dziecka stanowi fakt, że dokumenty te wpływają na życie codzienne milionów dzieci w Polsce. Zakres regulacji, które powinny znaleźć się w statucie szkoły jest bardzo szeroki i obejmuje wszystkie aspekty jej funkcjonowania, w tym: zadania, prawa i obowiązki organów szkoły oraz poszczególnych uczestników szkolnej społeczności – uczniów, pracowników pedagogicznych i niepedagogicznych, rodziców (kolejnych milionów osób). Dodatkowym uzasadnieniem było nasze przeświadczenie o istotności upowszechniania zagadnień z obszaru poszanowania dziecka i jego rozwoju nie tylko w obszarze wiedzy akademickiej czy naukowej, ale przede wszystkim w obszarze konkretnych działań. Ustalenie w jaki sposób podmiotowość dzieci i młodzieży jest wyrażana w rozdziałach statutów, dotyczących praw uczniów, może pozwolić na wprowadzenie realnej zmiany w tym zakresie – w pierwszej kolejności refleksję nad konkretnymi statutami, a w dalszej ich weryfikację i poprawę.

PRAWA DZIECKA W SZKOLE

Prawa dziecka, wywodzą się z koncepcji praw człowieka, które są powszechne, przynależne wszystkim ludziom, we wszystkich sytuacjach i niezależnie od pozycji społecznej (Osiatyński, 2015, s.1). Zostały wyodrębnione ze względu na nierówną pozycję młodych ludzi zarówno wobec państwa, jak i rodziców, opiekunów, nauczycieli – całego środowiska, w którym funkcjonują oraz hierarchiczną strukturą społeczną uzależniającą ich dobrostan od wyborów i decyzji dorosłych. Bezbronność ta wymagała szczególnej troski i uwagi, co zostało wyrażone już w 1924 r. w Deklaracji Praw Dziecka (zwanej również Deklaracją Genewską), przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów, zaś po II Wojnie Światowej podkreślone w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., gdzie w art. 25. ust. 2. zostało zapisane: *Matka i dziecko mają prawo do specjalnej opieki i pomocy. Wszystkie dzieci, zarówno małżeńskie jak i pozamałżeńskie, korzystają z jednakowej ochrony społecznej* oraz potwierdzone w Deklaracji Praw Dziecka, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1959 r.

Kontynuacją tych dokumentów jest Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., ratyfikowana przez 196 państw, w tym Polskę. To z niej wywodzi się szczegółowy katalog praw dziecka (Stadniczeńko, 2015): Prawo do życia i ochrony zdrowia; Prawo do wychowania w rodzinie; Prawo do tożsamości; Zwalczanie nielegalnego transferu dzieci; Prawo do uczestnictwa w życiu publicznym; Prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania; Prawo do ochrony życia prywatnego; Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją; Prawo dzieci migrantów; Prawo dzieci z niepełnosprawnościami; Prawo do godziwych warunków socjalnych do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi; Prawo do nauki; Prawo do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy; Prawo do wypoczynku i rozwoju kulturalnego; Prawo do ochrony przed wyzyskiem i ochrona pracy; Ochrona dzieci w konfliktach zbrojnych; Ochrona i specjalne traktowanie nieletnich sprawców czynów karalnych, prawo dziecka do sądu, udział dziecka w procedurze cywilnej;

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (dalej u.p.o.) w art. 98. ust. 1. pkt 17. nakłada na szkoły obowiązek uwzględnienia praw dziecka w statutach szkół, jednak nie definiuje ich katalogu. Jedynie w preambule Ustawy umieszczone jest generalne odniesienie do międzynarodowych aktów prawnych: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka, jednak bez wskazania, które z ich zapisów i w jaki sposób powinny być uwzględnione w statutach szkół, pozostawiając ich autorom konieczność podjęcia decyzji, które z nich mają zastosowanie w szkole. Efektem może być znaczących rozbieżności pomiędzy stosowanymi interpretacjami, a w konsekwencji nierówności w traktowaniu uczniów. Jednocześnie jednak pozwala to na zachowanie autonomii, dostosowanie zapisów do potrzeb i uwarunkowań, a przede wszystkim kreowanie kultury konkretnej szkoły. Takie podejście odpowiadałoby na zalecenia UNICEF z 2007 r., gdzie podkreślono wagę tworzenia takiego środowiska, w którym prawa człowieka są szanowane wobec wszystkich członków szkolnej społeczności, a także potrzebę włączenia budowania świadomości tych praw, sposobu ich wykonywania oraz wynikających z nich obowiązków do wszystkich obszarów działalności szkoły.

Analiza obecności praw dziecka w statutach szkolnych, w kontekście aktualnego stanu prawnego, pozwoli odpowiedzieć na podstawowe pytanie – które z praw w ogóle leżą w kompetencjach szkół i są możliwe do zaimplementowania, bowiem oddziaływanie placówek oświatowych jest ograniczone przepisami prawa – nie mogą one zabezpieczać wszystkich praw młodych ludzi.

W badaniach prowadzonych przez Bogumiłę Kólkiewicz, która analizowała szkolne statuty w ujęciu retorycznym, autorka zwróciła uwagę, że: *Uczeń z reguły nie jest podmiotem, lecz obiektem działań, a tam, gdzie uczeń jest podmiotem działań, zdarza się, że zgodę na to działanie musi wyrazić rodzic. (...) Nazwy czynności dotyczą czynności nauczycieli (lub szerzej: dorosłych), wykonywanych w stosunku do uczniów. Słowa odczasownikowe: organizowanie, zapewnienie, ocenianie, postanowienie, rozbudzanie, nadzorowanie, nauczanie, nie odnoszą się przecież do czynności uczniów, bo to nie uczniowie postanawiają, rozbudzają czy organizują, lecz wyłącznie uprawnieni dorośli.* (Kólkiewicz, 2019, s. 72). Dlatego w dalszych krokach prowadzone przez nas badanie pozwoli na określenie poziomu wiedzy i rozumienia istoty praw dziecka wśród kadry pedagogicznej.

METODOLOGIA BADAŃ

Celem prowadzonego badania było ustalenie, czy i w jaki sposób wybrane prawa dziecka są reprezentowane w aktach prawa wewnątrzszkolnego. Główne pytanie badawcze brzmiało: czy, a jeśli tak, to w jaki sposób, prawa dziecka, zawarte w Konwencji o prawach dziecka, są uwzględnione w statutach szkół podstawowych i ponadpodstawowych, w rozdziałach, dotyczących praw i obowiązków ucznia. Pozwoliło to na rozpoznanie poziomu wiedzy oraz świadomości autorów, w obszarze praw dziecka i ich realizacji. Przedmiotem badań była implementacja wybranych praw dziecka w zapisach statutów publicznych szkół podstawowych i ponadpodstawowych.

Podejmowane badania mają charakter interdyscyplinarny. Ich teoretyczne założenia sytuują się na pograniczu pedagogiki i prawa oraz polityki społecznej. Ścisłej rzecz ujmując, w projekcie odnajdujemy pedagogikę społeczną, pedagogikę szkolną, pedagogikę krytyczną, prawo oświatowe, prawa dziecka, prawa człowieka.

Do analizy wyodrębniłyśmy następujące prawa dziecka: do uczestnictwa w życiu publicznym; do swobody myśli, sumienia i wyznania; do ochrony życia prywatnego; do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją; prawo dzieci z niepełnosprawnościami; do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy; do wypoczynku i rozwoju kulturalnego; do życia i ochrony zdrowia.

Badanie przeprowadziłyśmy metodą krytycznej analizy dyskursu (dalej KAD) statutów szkół publicznych. Są one niewątpliwie dokumentami formalnymi, co pozwala na badanie ich w kierunku zjawisk politycznych oraz publicznych, ale też dzięki szerokiemu zakresowi ich regulacji w odniesieniu do sfery prywatnej czy kulturowej (Łuczewski, Bednarz-Łuczewska, 2012).

KAD jest metodą stosunkowo nową, przedstawianą, w zależności od autora, w różnych ujęciach. Łączy bowiem w sobie wiele elementów, składających się na całościową analizę tekstu: kontekst poznawczy, społeczny, kulturowy, językoznawczy. Koncentruje się na procesach i problemach społecznych w różnych aspektach, obejmuje analizę treści, łącząc cechy słowa pisanego ze zjawiskami społecznymi oraz relacją władzy (Warzecha, 2014) – a taką

zhierarchizowaną zależnością jest relacja pomiędzy dyrektorem i kadrami pedagogicznymi, a dziećmi i młodzieżą w szkołach.

W badaniu wykorzystano techniki analizy dokumentów: ilościową, podsumowującą możliwe do jednoznacznego sklasyfikowania zagadnienia, zawarte w pytaniu badawczym i jakościową, w odniesieniu do zagadnień niemożliwych do sklasyfikowania ze względu na m.in. użyte sformułowania, nietypową lub nieadekwatną treść. W tych drugich przypadkach dokonano interpretacji i jakościowego opisu treści (Łobocki, 2011).

Doboru placówek, których statuty objęłyśmy analizą, dokonaliśmy stosując formułę losującą aplikacji Excel (LOS.ZAKR) na zbiorze danych dla całej Polski, wyeksportowanych z rejestru szkół i placówek oświatowych, prowadzonego przez Ministerstwo Edukacji i Nauki. Do próby badawczej wylosowano dla każdego województwa: 1 zespół szkół ponadpodstawowych (branżowych i technikum), 1 liceum ogólnokształcące oraz 3 szkoły podstawowe – łącznie 80 szkół.

REPREZENTACJA PRAW DZIECKA W ZAPISACH STATUTÓW SZKÓŁ

Analizy dotyczące reprezentacji praw dziecka poprzedziłyśmy ważną kwestią ogólną, a mianowicie **dostępnością treści statutów szkolnych**. Obowiązujący wszystkich członków szkolnej społeczności, najważniejszy dokument, powinien być łatwo dostępny, aby wszyscy zainteresowani mieli swobodę zapoznania się z jego treścią. Oczywistą praktyką, stosowaną w obecnym czasie, jest publikowanie statutu na stronach internetowych szkoły, w biuletynie informacji publicznej, a przynajmniej zamieszczenie informacji, w jaki sposób każda zainteresowana osoba może się z nim zapoznać – niezależnie bowiem od samego przekonania o jawności tego dokumentu, podlega on zapisom art. 1. ust. 1. ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej¹. Doświadczenie pokazuje, że bywają sytuacje, kiedy statut jest pozostawiony do wglądu w szkolnej bibliotece lub gabinecie dyrektora, zatem ostatecznie pozyskałyśmy na potrzeby badań dokumenty 73 szkół. 7 spośród 80 wylosowanych

do badania szkół nie opublikowało na swoich stronach internetowych statutu ani nie zamieściło informacji w jaki sposób można uzyskać do niego dostęp.

Poniższy wykres zawiera ilościowe zestawienie wyników badań na temat uwzględniania wybranych kategorii praw dziecka w statutach szkół. W dalszej kolejności, każdą z kategorii analizowałyśmy osobno.

Wykres 1. Uwzględnienie wybranych kategorii praw dziecka w analizowanych statutach szkół.

Źródło: Opracowanie własne

Pierwsze analizowane prawo dotyczyło **uczestnictwa w życiu publicznym**. W 89% statutów prawo to zostało uwzględnione w sposób niebudzący wątpliwości. 4% ograniczyło je do prac samorządu uczniowskiego. W 7% placówek zapis w tym obszarze w ogóle nie został zamieszczony. 49% statutów szkolnych zawiera prawo do zrzeszania się, jednak ogranicza je tylko do organizacji działających w szkole. Jedna placówka opisała je szeroko, jako *prawo do zrzeszania się w organizacjach działających w szkole i poza jej obrębem, których działalność nie jest sprzeczna z Konstytucją RP*, 49% szkół uwzględniło je w granicach czynnego i biernego prawa wyborczego do samorządu uczniowskiego oraz prac samego samorządu – elementów ściśle wymaganych przepisami u.p.o.

71% badanych statutów ograniczyło zapis o **prawie dziecka do informacji** wyłącznie do spraw, dotyczących procesu nauczania – powiadamiania o nadchodzących sprawdzianach, czy innych formach sprawdzania wiedzy oraz wewnątrzszkolnego oceniania, czyli podobnie jak w przypadku prawa do

zrzeszania się, przepisania ustawowych obowiązków szkoły, nie rozszerzając go o pozostałe informacje, dotyczące dziecka. 29% szkół zdecydowało się na umieszczenie w dokumentach prawa do informacji, opisując np. narzędzia, za pomocą których uczniowie mają możliwość korzystania z pełnego dostępu do należnej im wiedzy.

Prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania w K.o.p.d. nie podlega żadnym ograniczeniom, natomiast w Polsce jest konstytucyjnie¹¹ powiązane z prawem rodziców do wychowywania dziecka zgodnie ze swoimi przekonaniami. Mimo tego zastrzeżenia powinno ono znajdować odzwierciedlenie w prawach dziecka w szkole, szczególnie zważywszy na znaczącą przewagę osób wyznania katolickiego i związaną z tym sytuację uczniów o innym światopoglądzie, stanowiących zazwyczaj mniejszość w społeczności szkolnej. 49% szkół zamieściło w statucie prawo dziecka do myśli, sumienia i wyznania, natomiast 51% w ogóle nie poruszyło tej kwestii w swoich zapisach. Co ciekawe, 7% (5 placówek) zdecydowało się na dodanie w statucie dodatkowego rozdziału *Prawa i obowiązki członków społeczności szkolnej*, w którym znajduje się następujący punkt: *Nikogo nie wolno zmuszać do uczestniczenia lub nieuczestniczenia w czynnościach, obrzędach religijnych lub nauce religii.*

Prawo dziecka do ochrony życia prywatnego, chroniące przed nieuzasadnionymi oddziaływaniami na tę sferę jego życia, z uwzględnieniem spraw rodzinnych, domowych, tajemnicy korespondencji, czy naruszania honoru lub reputacji, wymaga uwagi i ochrony we wszystkich sferach życia, jednak w różnorodnej społeczności szkolnej, w której każda informacja, czy plotka, rozpowszechnia się wyjątkowo szybko, w tym przy użyciu środków komunikacji elektronicznej, powinna podlegać szczególnej uwadze. 33% szkół uwzględniło w swoich statutach prawo do ochrony życia prywatnego, formułując je wprost, 15% zamieściło zapisy w tym zakresie w części, dotyczących obowiązków ucznia, nakładają nakaz zachowania tajemnicy w tej sferze, natomiast 52% dokumentów w ogóle nie zawiera uregulowań, dotyczących obszaru prywatności.

Prawo dziecka do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją stanowiło kolejny obszar analiz. Zjawisko przemocy, okrucieństwo, czy demoralizacja, w codziennym życiu wiążą się lub są efektami relacji pomiędzy ludźmi – zarówno dorosłymi, jak i w odniesieniu do układu

dzieci-dorośli oraz dzieci-dzieci. Te dwie ostatnie konfiguracje stanowią szkolną codzienność, dlatego ryzyko wystąpienia problemów w tym obszarze jest dość wysokie. 67% badanych statutów szkół zawiera wprost zapisy, dotyczące prawa do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. 15% zdecydowało się na umieszczenie tej sfery w części, odnoszącej się do obowiązków, nakazując uczniom przeciwstawianie się przejawom agresji, przemocy, czy wulgarności. 16% w ogóle nie odniosło się do tego obszaru zjawisk, mogących występować w placówkach oświatowych.

Osoby z niepełnosprawnościami na co dzień borykają się z różnego rodzaju trudnościami i barierami, dlatego w K.o.p.d. poświęcono temu zagadnieniu – **prawu dzieci z niepełnosprawnościami** – bardzo obszerny art. 23, którego celem jest zagwarantowanie dzieciom będącym w takiej sytuacji szerokiej ochrony i wsparcia, pozwalających na pełne i na równych prawach korzystanie z wszelkich możliwości i aktywności, w tym oczywiście, a może nawet przede wszystkim tych, oferowanych przez szkołę. Żaden z badanych statutów nie zawierał zapisów, dotyczących praw uczniów z niepełnosprawnościami, natomiast 3% (2) placówki zdecydowały się umieścić w rozdziale o prawach i obowiązkach uczniów prawo do bezpłatnego transportu i opieki, przysługującej uczniom z niepełnosprawnościami w czasie przewozu.

Prawo do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy było w analizowanych statutach uwzględniane dość rzadko. 16% szkół umieściło w swoich *konstytucjach* prawo do posiadania własnego wyznania (bez uwzględnienia kultury i języka), natomiast 84% w ogóle nie poruszyło tego zagadnienia.

Prawo do wypoczynku i rozwoju kulturalnego – czas wolny i wypoczynek, to elementy niezbędne w rozwoju dziecka – ruch, możliwość nieskrępowanego odkrywania świata pozwalają mu zdobywać własne doświadczenia, a także budować kompetencje społeczne. Z kolei możliwość aktywnego uczestniczenia w życiu kulturalnym, zarówno w charakterze odbiorcy, jak i twórcy, pozwala na rozwijanie tak pożądaných współcześnie umiejętności jak kreatywność, czy samodzielne, krytyczne myślenie. 55% szkół w ogóle nie uwzględniło w zapisach statutu, dotyczących praw ucznia, prawa do wypoczynku. 14% sformułowało je wprost, natomiast pozostałe placówki, prawo do wypoczynku

zdefiniowało wyłącznie w kategoriach, związanych z funkcjonowaniem szkoły, czy kalendarzem roku szkolnego, stosując następujące sformułowania i kombinacje okresów, w których nie wolno uczniom zadawać prac domowych: 10% – weekendy, ferie, święta bez prac domowych, 8% – wypoczynek w trakcie przerw międzylekcyjnych, 3% – wypoczynek w trakcie przerw międzylekcyjnych oraz weekendy, ferie i święta bez prac domowych, 3% – święta i ferie bez prac domowych, 1% – święta bez prac domowych, 1% – wypoczynek w trakcie przerw międzylekcyjnych, ferie bez prac domowych, 1% – wypoczynek w trakcie przerw międzylekcyjnych, ferie, wakacje bez prac domowych, 1% – święta, ferie, wakacje bez prac domowych, 1% – wypoczynek w trakcie przerw międzylekcyjnych, ferie, święta bez prac domowych, 1% – wypoczynek w trakcie przerw międzylekcyjnych, święta, wakacje bez prac domowych. 86% szkół nie uwzględniło w zapisach rozdziału o prawach ucznia prawa do rozwoju kulturalnego, czy udziału w kulturze lub ograniczyło je do udziału w pracach samorządu uczniowskiego, a także ujęło, jako obowiązek uczestniczenia w szkolnych wydarzeniach i uroczystościach, natomiast 14% szkół wskazało, że uczeń ma prawo do dostępu i uczestniczenia w życiu kulturalnym.

Zabezpieczanie prawa do życia, jako najbardziej fundamentalnego, nie leży co prawda w kompetencjach szkół, czy placówek oświatowych, jednak jest ściśle powiązane z prawem do ochrony zdrowia, które już w systemie oświaty powinno znaleźć należne miejsce, przede wszystkim w obszarze profilaktyki. 85% szkół nie zamieściło w swoim statucie sformułowanego wprost prawa do życia i ochrony zdrowia, natomiast 15% uwzględniło je w pełnym zakresie. Niektóre placówki uwzględniły w swoich statutach więcej niż jedną formę ochrony zdrowia, w następujący sposób: 51% – prawo do korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej, 29% – w obowiązkach ucznia ujęło unikanie używek i dbałość o zdrowie, 8% – w obowiązkach ucznia ujęło unikanie używek, 5% – w obowiązkach ucznia ujęło zachowywanie higieny osobistej i unikanie używek, 5% – w obowiązkach ucznia ujęło dbałość o zdrowie, zachowywanie higieny osobistej i unikanie używek, 4% – w obowiązkach ucznia ujęło ogólną dbałość o zdrowie, 3% – w obowiązkach ucznia ujęło zachowywanie higieny osobistej, unikanie używek, wykonywanie badań lekarskich, 1% – zagwarantowało opiekę pielęgniarki szkolnej, 1% – w obowiązkach ucznia ujęło unikanie używek i dbałość o zdrowie oraz 1% – w obowiązkach ucznia ujęło zachowywanie higieny osobistej.

PODSUMOWANIE I REKOMENDACJE

W powyższych analizach przedstawiliśmy ilościowe wystąpienia wybranych praw dziecka. Jednak statuty szkół noszą ze sobą znacznie więcej informacji. Prawa dziecka są w nich zawarte najczęściej wśród uprawnień dzieci i młodzieży, wynikających z zadań szkoły – np. *właściwie zorganizowany proces kształcenia, zgodnie z zasadami pracy umysłowej, sprawiedliwa, obiektywna i jawna ocena oraz ustalone sposoby kontroli postępów w nauce, czy korzystanie z pomieszczeń szkolnych, sprzętu, środków dydaktycznych, księgozbioru biblioteki podczas zajęć pozalekcyjnych.*

Innym zagadnieniem jest sposób określania obowiązków ucznia, który powoduje, że prawa dziecka stają się obowiązkiem – np. *uczeń ma obowiązek przestrzegania postanowień zawartych w statucie szkoły, a zwłaszcza dotyczących: (...) odpowiedzialności za własne życie, zdrowie i higienę oraz rozwój, przy jednoczesnym braku uwzględnienia prawa do ochrony zdrowia. Niektóre szkoły, chcąc poszerzyć zakres tych uregulowań, posunęły się nawet do akcentów tyleż smutnych, co humorystycznych, jak: *Uczeń ma prawo do: (...) zapoznania się z przepisami bezpieczeństwa i higieny pracy i ochrony ppoż obowiązującymi w szkole. W czasie trwania zajęć edukacyjnych uczeń powinien zachować należytą uwagę, nie rozmawiać z innymi uczniami w czasie prowadzenia lekcji przez nauczyciela, zabierać głos, kiedy zostaje do tego upoważniony przez nauczyciela. Pojawiają się również punkty wprost przeniesione z przepisów, dotyczących wymagań edukacyjnych lub zasad oceniania, np.: *Uczeń ma prawo do: (...) zgłoszenia nieprzygotowania z danego przedmiotu; zaliczenia sprawdzianu pisemnego w takiej samej formie jak pozostali uczniowie, jeżeli w tym czasie reprezentował szkołę w konkursach, zawodach itp. lub był nieobecny z przyczyn usprawiedliwionych.***

Należy w podsumowaniu podkreślić, że badanie obejmowało jedynie krytyczną analizę dokumentów. Niewielka procentowa reprezentacja poszczególnych praw w statutach nie musi oznaczać, że nie są one w szkole przestrzegane, czy realizowane, a jedynie (lub bardziej aż), że świadomość praw człowieka i praw dziecka, a co za tym idzie przykładana do ich wyrażania waga, są niewielkie.

Spojrzenie na uzyskane dane mogłoby wskazywać, że istnieją prawa dziecka, które szkoły zauważają i wyraźnie podkreślają – np. prawo do wyrażania

własnych poglądów, reprezentowane w 89% statutów, czy prawo do ochrony przed przemocą uwzględnione w 67% z nich. Jednak w świetle analizy, którą przedstawiłyśmy nie możemy zaproponować takiej tezy, ponieważ zapisy wszystkich badanych statutów opierają się tak naprawdę na gotowych wzorach lub szablonach, zaczerpniętych bądź z katalogów proponowanych niegdyś przez ustawodawcę, bądź ze szkoleń albo źródeł branżowych (portali, materiałów szkoleniowych, etc.). Z tej samej przyczyny nie możemy również postawić wniosku, że szkoły generalnie nie przestrzegają praw dziecka.

Jak już wspomnieliśmy na początku artykułu, aktualne przepisy prawa oświatowego nie zawierają żadnego zestawienia, czy ramowej propozycji, wskazującej jak powinien wyglądać rozdział, traktujący o prawach dziecka. Przeprowadzona analiza dokumentów, w naszej ocenie, wykazała, że statuty szkolne w części, dotyczącej praw dziecka, pomimo upływu lat od ich stworzenia oraz dwukrotnej zmiany przepisów prawa (w 2001 oraz w 2017 roku), pozostały niezmienione, zaś ich zapisy w znacznej większości nie są sformułowaniami autorskimi, odpowiadającymi na potrzeby konkretnej szkoły, ani nie są adekwatne do współczesnych standardów w rozumieniu i upowszechnianiu praw dziecka.

Wyniki przeprowadzonego badania uświadomiły nam w bardzo wyraźny sposób jak daleka droga przed osobami, działającymi na rzecz upowszechniania praw dziecka oraz ich jak najpełniejszego zabezpieczenia, w każdym aspekcie życia. Wykazały, że problem z rozumieniem i opisem idei praw dziecka występuje, i to w szerokiej skali, również w środowisku, które powinno być najlepiej przygotowane do ich realizacji – dyrektorów szkół, nauczycieli, pedagogów i innych specjalistów, pracujących na co dzień z dziećmi i młodzieżą.

Formułując rekomendacje dla zainteresowanych podmiotów wskazujemy na kilka kwestii. Po pierwsze należy pamiętać, że szkoła jest miejscem, w którym dzieci i młodzież spędzają bardzo dużą część swojego życia. Powinien to być czas spędzony w twórczym, bezpiecznym środowisku. Aby tak się stało warunki ku temu muszą przygotować dorośli, szczególnie ci, którzy pracując w szkołach. Po drugie warto, aby twórcy statutów pamiętali, że prawo oświatowe wskazuje jedynie na to jakie regulacje powinien zawierać statut. Jednocześnie nie stanowi wzoru, czy szablonu dokumentu, pozostawiając szkołom i placówkom oświatowym możliwość dostosowania wewnętrznych

przepisów do specyficznych potrzeb, czy uwarunkowań. Ponadto wskazujemy na konieczność przeglądu konkretnych statutów szkół. Pomimo obligatoryjnej aktualizacji szkolnych statutów, spowodowanej zmianami przepisów oraz reformą systemu oświaty, pomimo uzyskania wraz z nową ustawą pełnej autonomii w tym zakresie, te konkretne rozdziały szkolnych dokumentów pozostały niezmiennie, we wszystkich przypadkach od 20, a nawet 30 lat! W XXI wieku trzy dekady stanowią przepaść – społeczną, kulturową, technologiczną.

REFERENCES

- A Human rights-based approach to Education for All: a framework for the realization of children's right to education and rights within education*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2007
- Jeżowski, A. (2017). *Statut konstytucją szkoły*. Instytut Badań w Oświacie.
- Krzywoń, A. (2015). *Podstawa prawna do wydania aktu prawa wewnętrznego (na tle art. 93 ust. 2 Konstytucji)*. Przegląd Sejmowy 2, 103-118.
- Łobocki, M. (2011). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Oficyna Wydawnicza IMPULS.
- Łuczewski, M., Bednarz-Łuczewska, P. (2012). Analiza dokumentów zastanych. w: D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe t.2.* (163-185). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Olszówka, M. (2013). *Konstytucyjny paradygmat aktu prawa wewnętrznego*. Ius Novum, 7 (2), 93-120.
- Osiatyński, W. (2012). *Wprowadzenie do praw człowieka*. Helsińska Fundacja Praw Człowieka.
- Stadniczeńko, S.L., (red.), (2015). *Konwencja o prawach dziecka wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Śliwerski, B. (2017). *Prawo dziecka do swoich praw*. Pedagogika Społeczna, 4(66), 37-58.
- Warzecha, A. (2014). *Krytyczna analiza dyskursu (KAD) w ujęciu Normana Fairclougha. Zarys problematyki*, Konteksty Kultury Pismo Kolegium Nauczycielskiego w Bielsku-Białej, 11, z. 2, 164–189. DOI:10.4467/23531991KK.14.011.1757

AKTY PRAWNE

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483)
- Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526)
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z dnia 10 grudnia 1948 r.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół, (Dz.U. 2001 nr 61 poz. 624, ze zm.)
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. prawo oświatowe (tj. Dz.U. 2021 poz. 1082, ze zm.)
- Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, (tj. Dz.U. 2022 poz. 902)
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 grudnia 1998 r. sygn. akt K. 21/98 (M.P. 1998 nr 43 poz. 615)
- Zarządzenie nr 14 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 czerwca 1992 r. w sprawie ramowego statutu szkół publicznych dla dzieci i młodzieży
- Zalecenie Rec (2006) 14 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie obywatelstwa i uczestnictwa młodych ludzi w życiu publicznym z dnia 25 października 2006 r.

ENDNOTES

- ^[1] Art. 1. ust. 1.: Każda informacja o sprawach publicznych stanowi informację publiczną w rozumieniu ustawy i podlega udostępnieniu na zasadach i w trybie określonych w niniejszej ustawie
- ^[2] Art. 48 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. – Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.